

ДИСКУСИЯТА ЗА ПРАВОТО НА ЕВТАНАЗИЯ

Наташа Ценева¹

Резюме

Разгледана е дискусията за евтаназията, като е акцентирано, че освен правни, тя има морално-етични, религиозни и други аспекти. След кратък исторически преглед и сравнително-правно проучване на въпроса в законодателството на европейски държави, членки на ЕС, държави нечленуващи в ЕС, САЩ, Австралия и др., са дадени основните понятия, с които се бори – доброволна и принудителна евтаназия, активна и пасивна евтаназия, палиативни грижи и др. Законодателството на Р България понастоящем изключва евтаназията като средство за прекратяване на нечий живот. Разгледан е законопроектът, внесен в 41 Народно събрание и доколко той съответства на нивото на обществените нагласи. В заключение е посочено, че този въпрос изисква по-широка обществена дискусия преди законодателното му уреждане.

THE DISCUSSION ABOUT THE RIGHT OF EUTHANASIA

Abstract

The discussion about the right of euthanasia is analyzed pointing its moral, ethic, religious and other aspects. A short historic review is made and a systematic analysis of the problem in countries members of EU, countries non-members of EU, United States and Australia and also the main terms used- voluntary and non-voluntary euthanasia, active an passive euthanasia, palliative care etc. Presently, Bulgarian law excludes euthanasia as a legal method of ending anyone's life. The project of Euthanasia Law was discussed by the 41st National Assembly of Bulgaria and rejected as being not adequate to social and religious visions of citizens. At the end it is concluded that in future a more profound discussion should be held about the necessity of such law.

¹ Задочен докторант по Конституционно право в ИДП при БАН; Зам.-обществен посредник на Община Пловдив

„Аз, Аз съм Господ и няма Спасител освен Мене”²

Този стих от Библията може би най-ярко характеризира многопластовата тема за правото на евтаназия и водената по нея дискусия. Тя е силно наситена с емоции, заредена е с правни, философски, медицински, психологически, религиозни и други аспекти, които предизвикват множество, в някои случаи твърде категорични позиции и становища. Необходимо ли е да се легализира правото на евтаназия у нас, при съвременните условия и членството на Р България в европейската общност предвид съществуващите традиции, религия, морал, общественно-икономически условия и предпоставки? Готово ли е обществото да приеме едно такова позитивноправно решение и обусловено ли е то от нивото на обществените нагласи и потребности, от нивото на правосъзнание или то би предизвикало излишни тревоги и негативни нагласи у мнозинството от хората?

Къде е границата между престъплението и високохуманния акт на евтаназия? Може ли да се признае на човек правото да избира дали да живее или да умре или това наистина е „божие право”? Това са все сложни въпроси, чийто отговори не са само на плоскостта на правото, а са ангажирани морално-етични, религиозни и медицински принципи и практики, които следва да бъдат отчитани при приложението на комплексен и задълбочен политически, правен и етичен подход при евентуалното законодателно уреждане на проблема.

1. Кратък исторически преглед

Не бива да се забравя, че евтаназията съществува от древността- произходът на думата е от старогръцки *ευθανασία* -ευ: eu, „добър“, „красив“, и *θάνατος*, *thanatos*, „смърт”³- тогава, когато смъртта е преселение в друг по-добър свят, където непоносимите и преходни мъки от тленното, физическото не съществуват.

Ако направим един кратък исторически преглед на явлението, ще установим, че има страни, където такава ”смърт” е обичайна. Нашите прадеди, номади от средноазиатските степи, носейки се на конете си са изоставяли след себе си немощните, ранените, старците и в тези случаи съдбата им е била предизвестена. В Япония, напр.самурайската традиция не само допуска, но изисква в случаите на изгубена чест да се извърши традиционния ритуал „сепуко”, при който самураят се промушва с остър меч, а помощникът му го обезглавява, за да бъде смъртта бърза и безболезнена.

² Библия, изд. на Св. Синод на БПЦ С. 2010г. стр. 858

³ Речник на чуждите думи в бълг. език

Сред тези, които изповядат будизма нещата стоят малко по-различно, поради идеята за кармата, предопределеността на живота и неговия край, но и там човек, постигнал „просветление“, чиито мисли и душа са освободени от гняв, омраза, себичност може да постигне такава степен на нирвана, че доброволно да премине „отвъд“ - за останалите, обаче, това няма как да се случи. В средновековна Англия към самоубийството в случай на тежка болест или лудост, често подпомагано от други лица, се е гледало по различен начин. Израз на този различен поглед дава през XVI век Томас Моор в своята „Утопия“ рисувайки общество, в което смъртта е освобождаване от „мъчителни и продължителни болки“. За първи път Франсиз Бейкън използва термина в съчинението си „За достойнството и напредъка на науката“ през XVII век.

През XIX век терминът се дефинира като „убийство“ от съжаление към жертвата.“ Традиционното и най- разпространено съвременно схващане, което се влага в него означава „отнемане живота на неизлечимо болно лице по негово желание чрез интервенция от лекар”⁴.

През 1935 година в Лондон е създадена първата международна организация на защитниците на евтаназията, а на новия континент, през 1967г. в САЩ се появява първото в света „завещание, подлежащо на изпълнение докато е жив завещателя” - т. нар. „living will”. Медицински специалисти от Харвардския университет в САЩ през 1968г. предлагат човек да се счита за жив докато функционира главният му мозък, след което той може да се счита за мъртъв. През 1973г. в Америка се появява т.нар. Бил за правата на пациента – Bill of Patients Rights, с който се признава правото на пациентите да се откажат от поддържащи медицински процедури.

В съвременната епоха отношението към въпроса за евтаназията зависи от светогледа, от изповяданата идеология и формираното правосъзнание.

Типичен негативен пример в това отношение е проявлението на нацистката идея за „чистота на арийската раса”, за принудителната стерилизация и т.нар. „расова хигиена”, заложили в декрета „Защита на здравата нация”. Чрез този акт, въпреки че се използва термина „евтаназия”, всъщност се узаконяват всички извращения и убийства в концентрационните лагери по време на Втората световна война. В Швейцария още от 1941г. съществува възможност за прекратяване на живота по желание на пациента, вкл. за чужди граждани и страната се превръща в „обетована земя ” за търсещите спасение от болката.

⁴ Вж. Лисаев, П. „Медицинска деонтология и медицинско право” С., 1996г., стр.154

Тази деликатна тема е разработвана и в редица художествени произведения, филми, пиеси, като всеки автор, от своята гледна точка представя възможното решение⁵.

2. Проблемът и законодателното решение

През втората половина на двадесети век започва същинският дебат за моралността и законността на евтаназията и този дебат се предопределя от два главни фактора. Първият от тях е прогресът на науката, главно медицината и средствата, с които тя разполага за предотвратяване на болести и лечението на болести, които са считани до онзи момент са считани за „нелечими“. Вторият фактор е нейната противоположност, а именно невъзможността, безсилието на същата тази наука и медицина да реши здравословните проблеми на всички хора по удовлетворителен за тях начин.

Съществуват редица международни организации, които се занимават с изследвания в областта на евтаназията, една от най-големите и влиятелните е Световната федерация за правото на смърт /The World Federation of Right to Die Societies/ основана през 1980 г., която обединява 40 организации от 23 държави⁶.

Традиционните религиозни схващания както на християни така и на мюсюлмани, категорично изключват възможността за прекратяване на живота, даден ни от Бог, по волята на човека., „тъй като по този начин се нарушава бинийната свързаност на човека с Бога и човекът се намесва в Божиите дела“⁷.

Влиянието на църквата върху личността и обществените нагласи в Европа и Северна Америка постепенно се променя и дебатът става все по-задълбочен, поради което не липсват аргументи както „за“, така и „против“⁸.

Световната медицинска асамблея в Мадрид приема през 1987г. „Декларация за евтаназията“, съгласно която лишаването от живот на пациент, макар това да е извършено по негова молба не е етично, но в същото време лекарите са длъжни да проявяват уважение към болните и тяхното желание да не бъдат продължавани до безкрайност терминалните процеси на заболяването им.

⁵ Вж. Любов/ Amour- един филм на М. Ханеке <http://www.programata.bg/?p=30&l=1&c=1&id=76782>

⁶ www.euthanasia.com

⁷ Янков, Я. Танатология, С. 2007, с. 334

⁸ <http://www.perspective.bg/Evta/EVTAargu.html/>

Показателно в това отношение е Обръщението на папа Йоан Павел II пред XIX Международен конгрес на медиците - католици, посветен на палиативните грижи⁹ през 2002 г. Папата, без да се обявява в защита на евтаназията, признава правото на терминално болните да се откажат от т.нар. „упорита терапия“ /“obstinate therapy”/. „Отказът на пациента да бъде подложен на тази „упорита терапия“ не означава отказ от собствения му живот“, заявява Папата и добавя, че „коректно от етична гледна точка е лечението да бъде прекратено, когато очакваните резултати са очевидно безполезни и несъответстващи“. Същевременно той заявява: „Съчувствието – когато е лишено от готовност да се изправиш лице в лице със страданието и да бъдеш редом с тези, които страдат – слага край на живота, с цел прекратяване на болката. Това изкривява морала и етичните норми на медицинската наука“¹⁰.

Всичко това говори за една променяща се Европа, в която все повече се осъзнава и придобива реални измерения идеята, че човек има право да живее, но има право и да умре достойно, че страданието, както в личен, така и в обществен план, може да получи логичен и достоен завършек.

Особеният характер на материята намира отражение и в процеса на законодателното ѝ оформяне - бавно и трудно след поредица от съдебни дела най-напред в Нидерландия през 80-те години на миналия век се постига съгласие между властите и медицинската гилдия да не се преследват лекари, които са помогнали на свои пациенти да бъдат умъртвени при спазване на стриктни правила. През 2001 г. в Нидерландия е гласуван закон за евтаназията, който влиза в сила от 1 април 2002 г.

Основното изискване към лекаря, извършващ евтаназията е той да е проявил „добросъвестност“- „due care“, която се изразява в наличието на шест условия - когато лекарят се е убедил, че пациентът свободно е формулирал желанието си (...), че не е имало вариант страданията му да бъдат облекчени и че те са били непоносими (...), че лекарят е информирал пациента за това какво е положението му и какви са възможните изходи (...), че е стигнал съвместно с пациента до убеждението, че никакво друго решение не е възможно (...), че се е консултирал с поне още един независим лекар.(...)

⁹ Палиативни грижи е термин в медицината, използван да определи цялостен подход, целящ да подобри качеството на живот на пациентите и техните семейства, свързани с проблемите за живото-застрашаващи болести, чрез превенция и облекчаване на страданията им и болката от физически, психологически и душевен характер. www.who.int/cancer/palliative/definition/en/

¹⁰ <http://spisaniemd.bg/md/2004/12/evtanaziyata-i-meditsinskata-etika>

Едва след като се премине през цялата тази сложна процедура, тогава може да сложи край на живота на пациента си с цялата безпогрешност, която изисква медицината, след което попълва много подробно досие¹¹. Белгийският закон е гласуван през 2002 г. и съдържа сходни правила. С промяната от март 2014 г., обаче, Белгия става първата страна в света, която допуска евтаназията на деца без да поставя изискване за възраст /холандският закон съдържа такова изискване и определя долната граница - 12 години/, като е необходимо детето” да е поискало това”, както и съгласието на родителите, ако то е малолетно. Право на евтаназия ще получават деца, понасящи постоянно и нетърпимо физическо страдание, неподлежащо на облекчение и породено от случайно увреждане или от патологично тежко и nelечимо състояние.

В Люксембург, Япония, щата Орегон, Вермонт, щата Вашингтон САЩ, Италия, Франция, в която през 2005 г. се приема Закон за правото на смърт на тежко болните, въпросът е уреден законодателно. В почти всички щати на САЩ съществува т.нар. „living will”, т.е. „завещание относно живота”, а не смъртта - лицето определя пълномощник, който има право да се разпорежи относно живота му, в случай че то не е в състояние само да взема решение. Поради това неправилно се създава представа, че в САЩ евтаназията е разрешена, но тя просто е изместена на плоскостта на частно-правните, доверителни отношения.

В Австралия, в Северните територии на страната е действал Закон за правата на смъртно болните, след което е отменен от австралийския Сенат, но поддръжниците на евтаназията в тази страна са немалко - там е била изобретена и машина за извършване на евтаназия¹². В Канада се води продължителна борба между поддръжниците на евтаназията и тези, които я отхвърлят.

В процеса на това противоборство, обаче, Върховният съд на Канада в решение от 6 февруари 2015г. обявява за недействителни с текстовете от Наказателния кодекс, които криминализират това деяние и дава 12-месечен срок на Парламента да реагира, като по този начин разрешава извършването на евтаназия на „неизлечимо болни пациенти”. В някои публикации, които критикуват решението дори се емблематични появява заглавия като напр. „, Прекошена е свещена линия”¹³.

За да се стигне до законовите дефиниции би трябвало да се изяснят понятията, които се използват в медицинската литература и научните изследвания по темата.

¹¹ <http://www.patientsrightscouncil.org/site/hollands-euthanasia-law/>

¹² Изобретение на Филип Ничке

¹³ <http://arpacanada.ca/more-news/2105-press-release-euthanasia-sacred-line-has-been-crossed>

Най- често евтаназията се определя като активна и пасивна, както и доброволна и принудителна. Разграничението на активна и пасивна се прави според способите, които се използват - активна е тази, която се осъществява с помощта на друго лице, предимно – медицинско лице, чрез таблетки, смъртоносна инжекция и др., а при пасивната евтаназия се касае до отказ от по-нататъшно лечение и изключване на животоподдържащи системи. Доброволната и принудителната евтаназия се разграничават в зависимост от изразената воля - доброволната евтаназия се осъществява по искане на лицето, предприета е от лекаря и е съобразена с желанието на напълно компетентен да вземе решение за прекратяване на живота му пациент. Когато лицето не е в състояние да изрази адекватно желание поради възраст, психично разстройство или безсъзнание и не може да вземе решение за прекратяване на живота си, близките или лекарят вземат това решение, то тогава говорим за принудителна евтаназия¹⁴.

Във Федерална Република Германия, поради нацистките извращения по време на Втората световна война, темата е твърде деликатна и терминът, който се използва в дискусиите и научните публикации е „подпомагана смърт“. В Наказателния кодекс на Република Германия се съдържа привилегирован състав за убийство по изрична молба на жертвата /пар.216/.

Поради специфичното отношение, което проявяват отделните нации и народи по тази толкова деликатна тема, едва ли би могло да се търси /и намери/ общо решение на европейско ниво. Всяка държава следва да прецени редица предпоставки, свързани с морала, религията, нивото на медицинските услуги и др. преди да пристъпи към законодателно решение на този въпрос.

Проблемът при евтаназията е главно в това има ли право човек да се разпорежда със собствения си живот, като доброволно се отказва от него. Друг аспект на дискусията е в правната квалификация- евтаназията много наподобява убийството, което във всички правни системи се осъжда строго, а в някои от тях извършителят се наказва дори с убийство¹⁵. Но ако човек може да изгуби живота си по разпореждане на съд или друга държавна институция, може ли да се отрече правото му на собствена преценка дали да продължи да живее, особено ако това е съпроводено с неопишуеми болки и страдания, или може да му се признае индивидуалното право да реши собствената си съдба?

¹⁴ <http://medicina-bg.info/?p=76>

¹⁵ Смъртното наказание у нас е отменено през 1998г. с изменение на НК и заменено с доживотен затвор

По-хуманно ли е да бъде оставен да агонизира пред погледа на близките му или дилемата би могла да бъде разрешена като му се предостави това право в терминалната фаза на неговия живот да реши да сложи край - сам или с чужда помощ?

Европейският съд по правата на човека е имал редица случаи, в които да се позове на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи /ЕКЗПЧОС/, обсъждайки закрепеното в чл. 1 на Конвенцията право на живот като фундаментално право на човека, гарантиращо всички останали негови права и предвидените ограничения в чл. 2. Особено внимание в случая заслужава делото на Даян Прити срещу Обединеното кралство¹⁶. Жалбоподателката, която е изцяло парализирана поради дегенеративно мускулно заболяване, което ескалира и чийто фатален край е неизбежен, настоява да се признае правото ѝ да поиска да сложи край на живота си, като същевременно да получи гаранции, че съпругът ѝ, който би я подпомогнал в това ѝ намерение, да не бъде преследван наказателно. Седемчленен състав на съда отхвърля жалбата ѝ против отказа на британските съдилища, като приема, че в случая няма нарушение на човешките права. В българската преса по този конкретен повод се появява статията "Право на естественост"¹⁷, в която авторът заключава „...може би е дошло време да признаем, че човек има право да бъде болен, има право да умре. Разбира се, в същото време трябва да му признаем правото да иска да е безсмъртен... с една дума, нека му признаем правото да бъде естествен”.

И наистина какво по-естествено от това – животът има начало, защо да не признаем, че естествения му край може да бъде право на индивида като една от безбройните възможности, представени му от Твореца и признати от правото?

3. Проектът за закон у нас

Преди да разгледаме българския законопроект, внесен в 41-то Народно събрание от народния представител от „Коалиция за България” Любен Корнезов¹⁸ би следвало да отговорим на въпроса ”Не противоречи ли един такъв законопроект на конституционната норма на чл. 28 от Конституцията на Р България¹⁹, който утвърждава правото на живот като най-естественото и неотменимо право на всеки индивид и същевременно постановява, че всяко посегателство върху човешкия живот се наказва като най- тежко престъпление?

¹⁶ Pretty v. UK жалба № 2346/2002г. решение от 29.04.2002г.

¹⁷ В-к „Култура” Хр. Буцев „ Право на естественост”, бр.14/05.04.2002г.

¹⁸ <http://parliament.bg/bills/41/154-01-68.pdf>

¹⁹ Конституция на Р България, С. Сиела, 2007г. стр.13

Има ли колизия между правото да живееш, което е прогласено като основно право в Конституцията и правото да умреш или това противоречие е само привидно?

Действително както в Конституцията на страната, така и в редица международни договори²⁰, ратифицирани от Р България и по силата на чл. 5 ал. 4 от Конституцията станали част от вътрешното ни право - правото на живот е основно право, присъщо на човешката личност и е от категорията тези основни права, които се ползват с най-голяма закрила.

Същевременно чл. 97 от Закона за здравето съдържа забрана на евтаназията на територията на страната²¹. Наказателният кодекс предвижда наказателна отговорност за убийство, което е дефинирано като „умишлено умъртвяване на другиго” - чл.115, но е предвидена намалена отговорност за родител, който умъртви „току-що родена рожба с чудовищен вид” - чл. 121 от НК²². Такава намалена отговорност за „убийство от състрадание” е съществувала, обаче, в Наказателния закон от 1896 г.

Не мога да не споделя недоумението от безпрепятственото съществуване, без каквито и да е промени от самото приемане на Наказателния кодекс през 1968г. и досега на текста на чл. 120 НК²³, който предвижда намалена отговорност за майка, която умъртви рожбата си по време на раждане или веднага след него. Този текст е античовешки, плод на стари и отживели разбирания и считам, че няма основания съществуването му да продължи в този вид.

Много често евтаназията се поставя на една плоскост със самоубийството, но това е неправилно от гледна точка на законодателството - самоубийството никога не е било предмет на изрична законова забрана, докато евтаназията е забранена – това различно третиране е продиктувано, именно поради различната обществена оценка на всеки един от двата акта. Доколкото самоубийството е персонално решение, което засяга личността, то може да бъде укорявано само от морално- етична, от религиозна гледна точка, но при евтаназията се засягат обществените и професионални интереси на големи групи хора.

При така пестеливо очертаната законодателна уредба възниква въпросът можем ли да признаем на индивида, в рамките на съществуващата конституция, правото да избира между правото на живот и правото да умре?

²⁰ Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП)- чл.6, чл. 2 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи /ЕКЗПЧОС

²¹ Закон за здравето, Обн., ДВ, бр. 70 от 10.08.2004 г., в сила от 1.01.2005 г

²² Наказателен кодекс, Обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968г.

²³ Чл. 120. За убийство, извършено от майка върху рожба във време на раждане или веднага след него, наказанието е лишаване от свобода до три години

Отговорите на този въпрос не са еднозначни, което проличава и при обсъждането на законопроекта в Народното събрание.

Докладът на комисията по здравеопазване²⁴ е изцяло отрицателен - на съмнение са поставени както конституционността на проекта, така и възможността за правото на избор, поради това, че Европейската конвенция за защита на правата на човека защитава по-скоро правото на живот, отколкото правото на избор. Възприетото понятие „неизлечимо болен” е неточно, тъй като е възможно да е поставена грешна диагноза, а лицата да имат възможност да водят пълноценен живот, както и поради напредъка на медицината заболяване, което днес се счита „нелечимо”, утре може да бъде намерено лекарство за него. Критикува се участието на лекар в комисията, която може да взема решение за евтаназия, предвид Хипократовата клетва, която лекарят дава, както и възможността да се осъществи злоупотреба с предвиденото право да се използват органите за трансплантация и др. Предвид тези съображения, както и възражението, че не е моментът за дебатиране на подобен законопроект, той е отхвърлен изцяло.

В заседанието на комисията по правни въпроси се дискутират въпросите за формата на молбата - писмена с нотариална заверка на подписите и възможността тя да бъде оттеглена във всеки един момент, единодушното съгласие между роднините, когато те трябва да вземат решението, състава на комисията и нейните решения и възможността те да бъдат обжалвани в кратки срокове пред Върховния касационен съд.

Посочва се, че предвид особената важност на поставения проблем, той би трябвало да бъде поставен на гласуване от референдум²⁵. ”Правото на живот, прогласено от чл. 28 от конституцията е право от най-висш порядък и поради деликатността на темата е необходим продължителен и задълбочен обществен дебат” е заключителния извод на комисията, с който не можем да не се съгласим.

В пленарна зала дискусиите са разгорещени - привеждат се аргументи както „за”, така и „против”, цитира се Библията, съчиненията на видни медици и юристи, социологически анкети и проучвания, мненията на отделни личности и организации.

В крайна сметка резултатът е 13 за, против са 59 народни представители, а въздържали се - 29. Но все пак, началото на дискусиата е сложено и тя ще продължи.

²⁴ <http://www.parliament.bg/bg/archive/7/3/233>

²⁵ <http://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/226/reports/ID/2866>

В заключение

Изразявайки своето мнение, считам че правото да прекратим живота е израз именно на това върховно право- правото на живот. Това право не е ограничително и запазвайки мълчание по въпроса, бихме могли да насърчим други форми, които го извращават или влизат в явно противоречие с него. Активната евтаназия не би могла да бъде насърчена, защото рисковете при нея са много. По-детайлна и усложнена би трябвало да бъде формата и сроковете за даване на съгласие, евентуалното вписване в специален регистър като специалистите по нотариално право могат да дадат разрешението на въпроса. Категорично не следва да се допусне използването на органи за тъканна трансплантация, без това да е заявено изрично от лицето в същата форма, в която е изразено съгласието за евтаназия, защото това може да отвори широко вратата на корупцията. Запазването на анонимността на екипа, който извършва евтаназията също предизвиква спорове, както и някои други въпроси от съществено значение за законодателното уреждане на евтаназията. Но една широка обществена дискусия е наложителна, а какво да бъде решението - само времето и право съзнанието могат да определят отговора.

В подкрепа на това колко лесно е правото да се превърне в „противоправо” бих цитирала в заключение проф. Михайлина Михайлова по въпроса за необходимостта от управление на обществените процеси и нагласи:

„Когато обществото абдикира пред тъмната маса на лъжеправо и противоправо, когато гледа само към непосредствените цели и намерения, но не мисли за опасностите, тогава открива път към разлагане и корумпиране на правото, отприщвайки стихията на опасни феномени в правната действителност”.²⁶

²⁶ Михайлова, М. „Правото- смисъл, сянка, противоположности” Акад. Издателство „Проф. М. Дринов”, С., 2001г.стр. 71